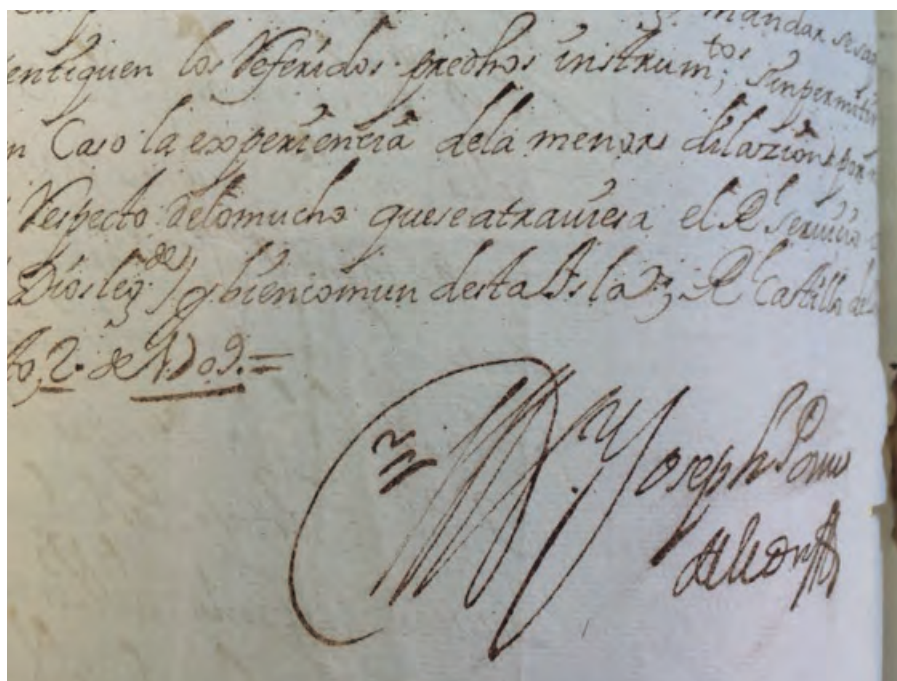

Visconti i el primer intent d'arrendament de les salines (I)

per Fanny Tur

Del capità genovès Giovanni Battista Visconti s'ha escrit molt al voltant de l'arrendament de les salines d'Eivissa i Formentera l'any 1710, en plena Guerra de Successió. Sabem que, establert a Mallorca,¹ vengué a Eivissa l'any 1709 per tal d'arribar a un acord amb la Universitat per a l'explotació dels estanys. Analitzarem en aquest article el document que es troba a l'Arxiu Històric d'Eivissa (AHE) i que recull les dues ofertes que Visconti realitzà per tal d'arribar a un acord, que va estar ple de dificultats.

L'any 1709 era jurat en cap Jordi Llobet de Jordi; Antoni Llaneres d'Antoni era jurat segon; Joan Magraner de Guillem era el jurat tercer, i Salvador Arazil –qui seria el darrer jurat en cap de la Universitat abans de la seua desaparició per mor dels Decrets de Nova Planta– era el síndic. El governador i capità general d'Eivissa i Formentera era el coronel Josep Ponce de León.² Aquest grup, més Josep Ribes i Basili Balansat de Ventura, *experts de Vila*, així com els honorables Antoni Orvai Rafalàs, Joan Serra i Antoni Serra Camí, *experts de la part forana*, juntament amb el secretari i escrivà de la Sala, Pere Benet Balansat, es reuniren el 18 de juliol als estanys per tal de fer-ne un reconeixement i una diagnosi del seu estat i decidir si estaven a *punt de remar* i treure la sal. Era una cerimònia que es repetia regularment abans

A dalt, la signatura del governador Josep Ponce de León. Arxiu Històric d'Eivissa (AHE).

d'iniciar-se a l'estiu les feines d'extracció i recollida. Aquell any, però, era especial. Entrava en escena un capità genovès que protagonitzaria molts dels documents oficials i dels conflictes de la Universitat amb la gestió de la indústria salinera.

L'any anterior, el 1708, la Universitat havia arrendat en el lloc acostumat de la plaça de la Torreta (avui plaça de la Catedral) els estanys de Formentera al tinent d'artilleria Nicolau Taltevell. L'operació havia estat autoritzada per decret del Governador. L'arrendament, com tot, no va estar exempt de dificultats. En el contracte s'estipulava que l'arrendador no podia embarcar i vendre sal sense que la Universitat expedís la corresponent pòlissa, però Taltevell denuncià en

diverses ocasions les dificultats que posaven els jurats, la qual cosa retardava els embarcaments i la venda de la sal de Formentera. Les acusacions creuades foren constants³ i donen per a un altre article que desenvoluparem en una propera ocasió.

L'any 1709, dèiem, apareix en escena l'esmentat personatge amb la pretensió «[...] que el Cap(ita)n Bisconti tiene de arrendar estas Salinas [...]».⁴ La seua proposta empresarial incloïa també les salines de Formentera: «[...] por q(uan)to en el

1. *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, vol. 13, pàg. 216. AFA.

2. *Llibre de Juraria*. 1709 – 1710, full 4. Secció I – Administració Municipal. AHE.

3. *Llibre de Juraria*. 1709 – 1710, full 27-28. Secció I – Administració Municipal. AHE.

4. *Llibre de Juraria*. 1709 – 1710, full 36. Secció I – Administració Municipal. AHE.

arrendam(ien)to se quiere incluir la sal de la Isla de formentera [...]».

Davant la proposta, l'aleshores governador, Josep Ponce de León, reclamava a la Universitat els documents que provaven que eren propietaris de la sal o de les salines: «[...] que digan y remitan los Jurados de d(ic)ha Isla el titulo porque pretenden suia d(i)cha sal [...]». Quan sabia que aquests documents no existien, sinó que la màxima institució insular les gestionava feia segles per donació reial.

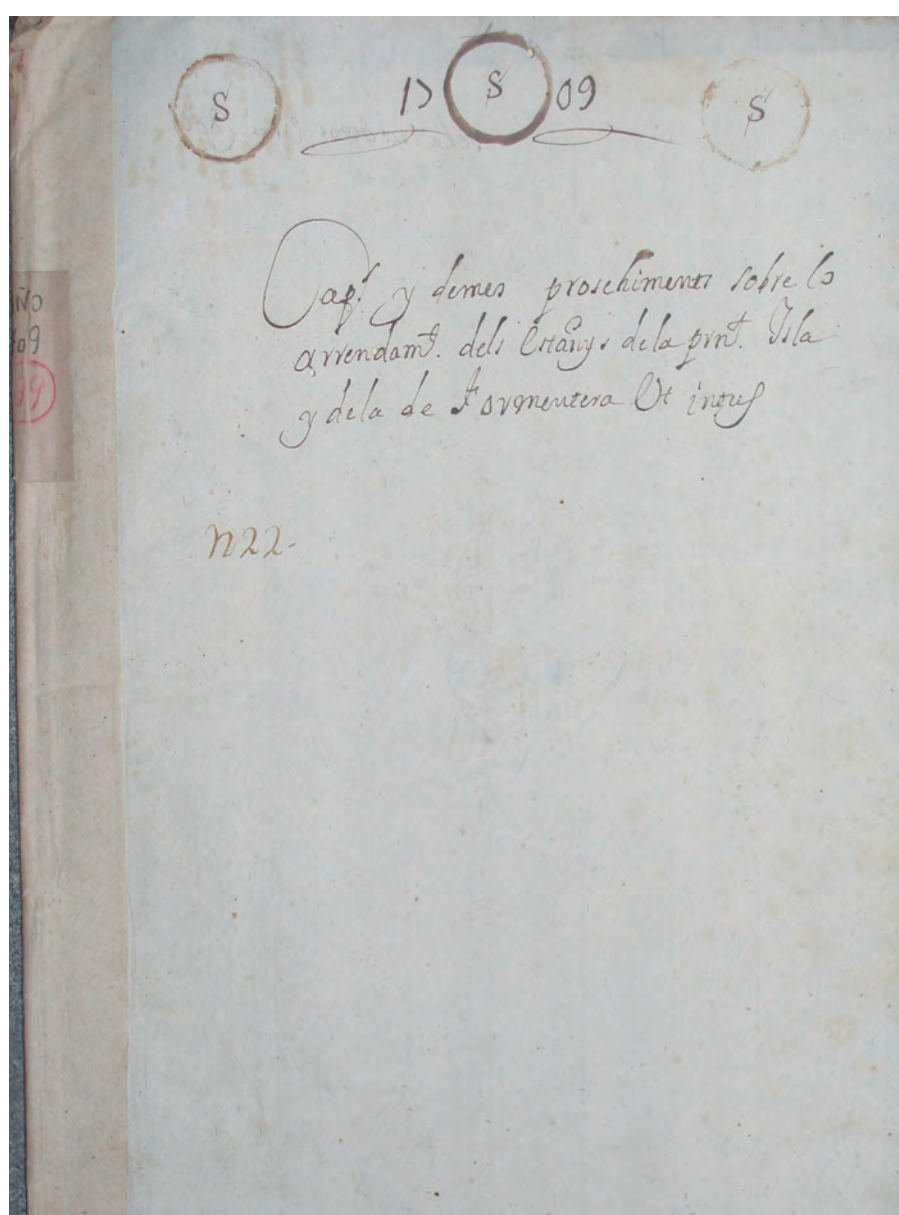
Primera oferta per arrendar les salines: Capítulos que propone el Capitan D. Juan Bautista Bisconti a fin de la Administracion de las Salinas de las Islas de Yviza y formentera

La primera oferta, formada per nou apartats, va ser presentada per Visconti en el castell d'Eivissa el 30 de maig de 1709 en presència del governador Josep Ponce de León i dels magnífics jurats de la Universitat. Aquests capítols varen ser sotmesos tant a la Universitat com als comuns eclesiàstics de l'illa. Era una proposta innacceptable que anul·lava de fet tots els drets i privilegis de la Universitat i dels illencs respecte de les salines i convertia Visconti en l'amo i senyor de la gestió de la sal, amb plena llibertat per posar preus i vendre a qualsevol país que volgués, en les condicions que decidís, sense que la Universitat hi pogués interferir. També pretenia recuperar tota la inversió que pogués realitzar en la necessària i urgent millora dels estanys, a més d'adjudicar-se un sou com a administrador. Els resumim:

1. Les parets, les calçades i els estanys es trobaven en un estat ruïnós. Visconti es comprometia a arreglar-ho tot, tret de l'estany Gros, que segons ell estava irrecuperable.

2. Si la Universitat volia extreure sal pel seu compte per al manteniment de la institució i de les obres públiques que es pagaven amb el benefici de la sal, ho havia de fer pel seu compte construint un estany a part.

3. El rei (l'arxiduc Carles d'Àustria) havia de facultar Visconti per

Portada dels Capítols y demes proshimientos sobre lo arrendament dels estanys de la present Ysla y de la de Formentera. Arxiu Històric d'Eivissa (AHE).

tal que tengués plena llibertat per vendre tota la sal que volgués a qualsevol país al preu corrent.

4. El rei havia de manar que ningú altre pogués vendre ni carregar sal sense el consentiment del capità.

5. El rei havia d'ordenar al governador i als jurats que no impedissin ni pertorbassin de cap manera Visconti en l'exercici d'extracció de la sal i explotació de les salines. Al contrari, l'havien d'ajudar en tot el que necessitàs.

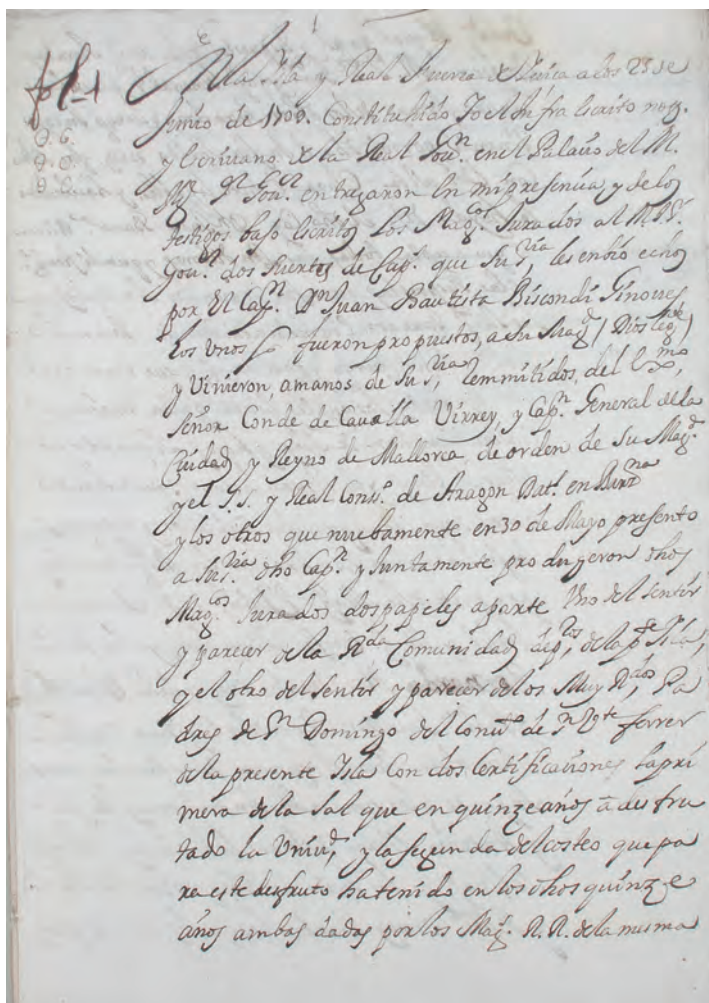
6. Una vegada reparats i restaurats els estanys, Visconti podia recuperar tota la inversió mitjançant

la venda i explotació de la sal. L'import de l'obra prevista s'havia estimat en uns 6.000 pesos.

7. El rei havia d'ordenar entregar també a Visconti l'edifici (la casa) on solien guardar-se els estris i instruments que s'empraven en la feina de la sal.

8. Per la feina que havia de fer, el tal Visconti havia de rebre un sou anual de 2.000 pesos, que s'hauria de treure de la venda de la sal.

9. El rei havia de concedir l'administració de les salines al capità Visconti per un termini de 10 anys. En cas que aquest morís dins aquest termini, Visconti ho havia de

Primera
pàgina interior
del document
d'arrendament
de les salines,
de 1709.
Arxiu Històric
d'Eivissa
(AHE).

pio abasto, segun, como, y quando la han menester, y con esso en sus casas no la desperdician, pues quando han menester media carga, la traen, y quando necesitan de otra media buelven a tomarla [...].

Al voltant del cinquè capítol que proposa Visconti, no dubten en definir-lo com a despòtic en el manejo de su administracion.

Quant al salari de 2.000 pesos que reclamava el capità, incidien els jurats que feia prop de cinc segles que la Universitat se'n feia càrrec, sense cap sou similar. Acabaven recordant la naturalesa d'estranger de Visconti, sense cap bé ni cap lligam que el subjectàs al país ni a la Corona.

Capítols segons. Segona oferta

Tot i haver-hi moltes diferències entre la primera oferta i la segona –la segona representava una millora respecte de la primera–, segons l'estament eclesiàstic i els jurats continuava havent-hi nombrosos inconvenients per arribar a un acord. La valoració dels jurats comença reconeixent que fa anys que perseguien i reclamaven la neteja dels estanys (del fang que acumulaven els fons dels estanys i del mal estat de parets i calçades, se'n troben nombroses proves documentals a l'Arxiu Històric d'Eivissa): «[...] la limpieza de los estanques; su futura y peren(n)e conservacion sin detrimento de su propia luz [...]».

Recordava a continuació que el que s'obtenia per la recollida de la sal era «[...] la unica y total (h)a-sienda de la Universidad [...]», atès que l'illa era tan pobra que la Universitat no podia recaptar res mitjançant altres impostos: «[...] por hallarse esta isla tan pobre y desolada de gente [...]».

Aquest segon document estava integrat per 13 capítols, 4 més que la primera oferta. Ara, després de la frontal oposició dels representants institucionals, tant civils com religiosos a la primera proposta, ja es contemplava una quantitat per al manteniment de la Universitat i s'assenyalava un dia a la setmana perquè els illencs poguessin anar a carregar sal per al seu consum com

poder deixar en herència a qui ell consideràs.

Resposta de la Universitat a la primera oferta o Capítols

Com era d'esperar, els jurats varen concloure que aquella oferta era innacceptable, ja que les condicions eren impracticables i totalment perniciosas per a l'interès de l'illa. I és evident que era així: aquella proposta d'arrendament privatitzava d'una manera radical un bé públic i comú del qual s'havien beneficiat tant la Universitat com els illencs durant segles. Pel que fa a la primera part, on es demanava a qui pertanyia la propietat de les salines i sobre la pretensió de Visconti de ser-ne nomenat administrador únic, afirmaven els jurats que «[...] la Sal de Ivisa, y su administracion la tienen concedida los Serenísimos Señores antecesores de su Mag(esta)d desde el Serenissimo Señor Rey D(o)n Jayme, hasta el presente, con

inconcusa observancia, y sin contraduccion a la Universidad, y Particulares, como universos de ella: luego ser otro el administrador se opone directamente a los privilegios de la Isla, que la Real Clemencia de n(uest)ro adorado Rey se ha dignado confirmarnos [...]».

S'oposaven també que fos nomenat administrador i reclamaven poder nomenar un superintendent per part de la Universitat.

Respecte del segon capítol, que especificava que la Universitat s'havia de construir el seu propi estany per a la sal que hagués de menester, els jurats recordaven el costum de tots els eivissencs, tradició de la qual encara tenim notícia en l'actualitat, respecte del seu propi abastiment de sal per a ús particular: «[...] es totalmente opuesto á la praxis que es imutable en los Pobres naturales de esta isla, que estan hechos, y acostumbrados á ir a los montones de la Sal para el pro-

Vista general
de les salines
(fotografia:
Baltasar
Samper,
setembre
de 1928,
Arxiu Fotogràfic
del Centre
Excursionista
de Catalunya,
AFCEC).

havia set el costum des de feia segles. Això sí, continua reclamant carta blanca per fer i desfer i agafar tot allò que necessitàs, com tan clarament s'expressa en el capítol potser més polèmic i que va provocar una resposta més llarga de la Universitat, el darrer i 13è. En resumim ací els 13 punts:

Capítol 1: Visconti s'assegurava per un termini de quinze anys una collita de 3.000 modins anuals de sal. Aquesta xifra s'havia calculat a partir d'una certificació dels racionals. El certificat, que tenia data de 22 de maig d'aquell any de 1709, manifestava que en els 15 anys que anaven des de l'any 1693 fins a 1707 la Universitat havia carregat un total de 44.850 modins de sal,⁵ xifra que donava una mitjana de quasi 3.000 modins per any, concretament 2.990. A partir d'aquí, es calculava que el valor total de la collita anual era de 9.000 pesos en total, ja que cada modí de sal estava valorat en 3 pesos (3.000 modins x 3 pesos cada un: 9.000 pesos). A partir d'aquest càlcul estimatiu, el capità es reservava els 2.061 pesos restants, en teoria per cobrir les despeses de l'extracció de la sal. Per tant, el genovès pagaria a la

Universitat un total de 4.689 pesos a compte del seu dret de rebre 18 reals de plata per cada modí recollit. A la corona se li pagarien 2.250 pesos en compliment del seu dret de rebre 6 reals de plata per cada modí de sal recollit.

Resposta de la Universitat: Acceptaven (s'aplanaven) a canvi que Visconti quedàs obligat a entregar al lloctinent del procurador reial els 2.250 pesos que li corresponien al rei. Quant als 4.689 que li corresponien a la Universitat, s'havien de pagar l'1 de gener de l'any següent a la collida de la sal. I si el capità no tenia liquiditat per complir aquest requisit, hauria d'abonar interessos, sense poder retardar el pagament més enllà de 6 mesos en qualsevol cas. Tampoc no podia deixar embarcar sal sense fer efectiu el pagament.

Capítol 2: Visconti estava obligat a treure la sal dels estanys de Formentera durant el termini dels 15 anys de l'acord, i a pagar per cada modí de sal embarcat 15 reals de plata: 6 reals per al rei i els 9 restants per a la Universitat. Visconti exigia que se li asseguràs que ningú sense el seu permís per escrit, pagant el que correspongués, pogués treure sal de Formentera. Si això passàs li haurien de ser confiscats els seus béns (els arrendaments al tinent Nicolau Taltevell, a qui un

parell d'anys abans la Universitat havia llogat els estanys de Formentera, o al capità Vicent Prats de Vintimilla, o a Francesc Llaudis o a un capità Prats –s'Estanyol– ja es consideraven amortitzats).

Resposta: La Universitat acceptava si se li asseguraven 500 modins de sal per cada un dels 15 anys, que s'havien de pagar segons les condicions expressades en els comentaris al primer capítol.

Capítol 3: Visconti s'obligava a dipositar la quantitat de 2.500 pesos. Aquest dipòsit havia d'assegurar únicament i exclusivament la millora dels estanys, amb la condició que si les obres finalitzaven abans que els 15 anys de concessió, l'arrendatari recobriria els 2.500 pesos o la quantitat que hagués sobrat després d'acabar les esmentades obres.

Resposta: La Universitat acceptava amb una sèrie de condicions: si els 2.500 pesos eren anuals, a més a més de les quantitats esmentades en el primer capítol. Per altra banda, la quantitat s'havia de gastar dins l'any natural.

Capítol 4: S'obligava el genovès a treure el fang de l'estany Roig i a deixar les calçades netes. La Universitat no havia d'abonar res. Si netejava més de 100 calçades, la Universitat tampoc no havia d'abonar cap quantitat. Ara bé, tota la sal

5. *Capítols y demes proshiments sobre lo arrendament dels estanys de la present Ysla y de la de Formentera. 1709*, full 10. AHE.

que tragués de l'estany Roig, així com dels altres estanys que hagués fet net, seria a benefici seu. Quatre experts dirien quines intervencions calia fer. El capítol també esmenta s'Estanyol.

Resposta de la Universitat: Visconti només podia realitzar les obres que indicassin 4 experts, dos de cada banda. Tampoc no podia netejar més de 100 calçades de l'estany Roig.

Capítol 5: S'obligava a Visconti a desviar el torrent de la Font des Taronger i a aixecar la paret o muralla necessària per a tal fi. Per la seua banda, la Universitat hauria de realitzar la rasa per on s'havia de desviar l'aigua, tot i que els costos els pagaria l'esmentat capità. Això es decidia així perquè, tal i com s'explicava al capítol, «[...] siendo como es forastero dicho Cap(ita)n, no quiere tener contiendas con alguno de los naturales, sobre si les hacen daño, ó no en sus (h)asiendas, y heredades, lo que no tendrá dicha Univ(ersida)d porque obra por el bien comun [...]».

Resposta: Acceptaven, amb la condició de no tenir cap altra obli-

gació que la d'assenyalar i donar territori segons el que els experts haguessin delimitat o traçat.

Capítol 6: Visconti repararia les calçades segons la necessitat que presentassin, entenent que només havia de reconstruir les de l'estany Roig, també anomenada de la font del Montgó, i la que dividia l'Estanyol de l'estanyol del Sagnador.

Resposta de la Universitat: Expressaven el mateix que en la resposta del capítol anterior.

Capítol 7: Visconti era lliure en tots els aspectes per vendre la sal al seu criteri i al preu que consideràs.

Resposta: Acceptaven amb la condició que totes les embarcacions havien de pagar els drets acostumats, i els noliejaments o lloguers de veles llatines s'havien de donar també als patrons eivissencs.

Capítol 8: Visconti es quedaria amb el mig real de plata que fins aleshores cobrava el guardià de la sal de la Universitat i que rebia dels compradors per cada modí de sal despatxada.

Capítol 9: Visconti no volia tenir cap altra obligació, a més de les abans expressades, excepció feta

que el rei necessitàs un carregament de sal per al seu servei; aleshores s'obligava a donar-li gratuïtament però per voluntat pròpia, no perquè en tingués cap obligació.

Capítol 10: S'havia de redactar un ban que regulàs el dia de la setmana que els illencs podien anar a prendre sal per al consum personal i familiar. Si qualsevol altre dia algú era sorprès carregant sal, perdria vaixell, sal i els seus béns.

Capítol 11: S'havia de publicar un altre ban per tota l'illa per tal que Visconti no fos molestat ni obligat a donar carregament de sal als creditors de la Universitat.

Resposta: La posició o resposta de la Universitat respecte dels capítols 8, 9, 10 i 11 era la mateixa que l'expressada en el capítol 5.

Capítol 12: El termini de l'arrendament era de 15 anys, com ja s'havia expressat. En cas de morir Visconti dins aquest termini, podia deixar l'administració a la persona o les persones que ell decidís. Aquesta condició era per a Visconti d'obligat compliment i advertia que si no era aprovada no se sentia obligat a acceptar els altres punts.

Treballador de les salines (fotografia: Baltasar Samper, setembre de 1928, Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya, AFCEC).

Treballadors
cavant la sal
(fotografia:
Baltasar Samper,
setembre de 1928,
Arxiu Fotogràfic
del Centre
Excursionista
de Catalunya,
AFCEC).

Resposta: La Universitat s'aplanava si el possible successor acceptava les condicions de l'arrendament.

Capítol 13: Demanava, *gratis et amore* —«[...] y esto ha de ser graciosamente [...]»—, les dues cases auxiliars que ja existien a les salines, on s'instal·laven les guàrdies i els estris de feina. Així mateix demanava en les mateixes condicions tota la fusta, calç, pedra i terra necessàries per a les obres que s'havien de realitzar. Això si, pagaria als treballadors la feina realitzada. Exigia també que s'ordenàs a governador i jurats que ningú el molestàs durant les obres o durant l'explotació i administració de les salines, al mateix temps que reclamava que se li prestàs auxili o ajuda sempre que ho necessitàs. Advertia que pretenia ser lliure per manar construir forns de calç, tallar fusta, treure pedra o manar fer qualsevol altra feina a les finques veïnes o confrontades amb els estanys, sense que ningú li ho pogués impedir ni demanar paga com a contrapartida, ja que era per al *bé comú*.

Resposta: Els jurats acceptaven amb l'excepció del que es referia a la calç i la pedra: Visconti hauria de pagar als propietaris dels forns de calç el que era costum.

En la valoració final, advertien també els jurats que ni aquests capítols ni els anteriors no es podien posar en pràctica si la corona no concedia a «la paupèrrima isla» una moratòria davant els creditors de la Universitat per tot el termini que duràs l'arrendament. Si no era així, la Universitat entraria en fallida, augmentarien els deutes i es consumirien en plets els escassos recursos. Si hem de fer cas de les afirmacions dels representants universals, la situació era de ruïna. I pensem que encara no ens havien confiscat les salines per dret de conquesta. El comentari al capítol 13 i al document en general finalitza amb una descripció del que es podria fer si la moratòria era concedida:

«[...] concedida la moratoria tendria medios la Univ(ersidad) para la reedificacion de sus templos, que se arruinan, para el adorno de sus altares, que se devuelven, para limosnas al Hospital y comunes eclesiasticos, que perecen, para las fabricas que el publico necesita, para la reduccion de la moneda, que tanto tiene a la Isla postrada, atrasada, e imposibilitada de rehacerse, y aumentarse, y tendria efe(c)tos para redimir sus censos, recomprar los creditos, que indebidamente contra sí fueron comprados, y pagar, ó

ajustarse con sus legitimos acreedores; con que logrará su Mag(estad) el devido y mayor culto de la divina, el reconocimiento que se deve a los Santos Patronos de la Isla, la piedad de tanta causa pia, y la conversion de lo esteril de esta isla en lo opulento que despues se hallaran sus vasallos, que redimidos por el real amor, del tirano yugo de el Enemigo frances [pensem que el 1709 ens trobam en plena Guerra de Successió entre l'arxiduc Carles d'Àustria, candidat al qual donàvem suport des del Principat, el País Valencià i les Illes Balears, i Felip de Borbó, qui guanyà la guerra i es proclamà rei amb el nom de Felip V] y librados por la Real Clemencia de tan poderosa como envejecida desgracia de la Isla, podran manifestar entonces, su amor, y agradecimiento en comunes, y particulares servicios que incesantemente desean hacer a la real Corona [...]».

Mesos després, la Universitat es trobava encara immersa en el procés d'arrendament de les salines d'Eivissa i Formentera. Del que va passar en parlarem en la pròxima entrega.

FANNY TUR RIERA
ARXIU HISTÒRIC D'EIVISSA ■